

FÖRSVARSFÖRBEREDELSE PÅ »HUSHÅLLNINGSFRONTEN»

*Av generallöjtnant J. ÅKERMAN,
ordförande i rikskommissionen för ekonomisk
försvarsberedskap*

ÄVEN om man ej går så långt som man på vissa håll i andra länder synes vilja göra, att man i fredstid söker ordna snart sagt hela folkhushållningen med tanke på ett kommande krig, torde det dock numera höra till de nödvändiga försvarsförberedelserna att genomtänka, huru denna kan komma att gestalta sig vid krig, samt att planlägga och förbereda de åtgärder, som under sådana förhållanden kunna vara erforderliga för att på bästa sätt ordna den. Detta arbete får emellertid icke inskränka sig till folkhushållningen i trängre bemärkelse utan måste också omfatta vad som bör göras för att på fördelaktigaste sätt utnyttja industri och övriga ekonomiska tillgångar. Huru skiftande meningarna än må vara om krigets »nya skepnad», äro dock alla ense därom, att detta icke längre kommer att bestå uteslutande av stridshandlingar mellan militära styrkor. Allmän är också den uppfattningen, att försvaret för att bli framgångsrikt kräver en insats av hela folket och alla dess resurser, att kriget således i denna mening kommer att bli »totalt». »Man kan», som det sagts, »icke längre vinna ett krig militärt, om man förlorat det på hushållningsfronten.»

Men det är icke blott kriget, som fordrar vissa ekonomiska försvarsförberedelser, även neutraliteten gör det. Efter »den kollektiva säkerhetens» tyvärr »glänsande misslyckande» faller det sig väl naturligt för oss att återgå till vår traditionella utrikespolitik, ett strängt iakttagande av neutraliteten. Då den nuvarande folkförbundsaktens säkerhetssystem såsom helhet betraktat tydligen icke är funktionsdugligt, böra vi ej behöva känna oss bundna av de delar därav, som måhända kunna bli svåra att förena med en verklig neutralitet. Våra egna erfarenheter från världskriget

lära oss emellertid, att den, som vill bevara sin neutralitet, kan, även utan att militära maktmedel tillgripas mot honom, utsättas för mycket svåra påfrestningar i fråga om försörjningen. Som bekant skedde detta under världskriget huvudsakligen genom att principen om »havens frihet» övergavs och genom att sjökrigsreglerna för blockad och kontraband fingo en ny för de neutrala mycket ofördelaktig tillämpning. Sedan dess har ingenting inträffat, som gör en ändring till det bättre av denna tillämpning sannolik under ett kommande krig. Det på många håll nervöst brådskande arbetet på att till varje pris göra sig helt självförsörjande tyder icke heller på någon förhoppning om en humanare krigföring, om ett mindre »totalt» krig. Även den, som vill vara neutral, måste därför vid ett krig i sin närhet göra sig beredd på en mer eller mindre fullständig avspärrning, därest de krigförande äga tillräckliga militära maktmedel härtill. Och särskilt torde han böra bereda sig härpå, om det skulle ligga i dessas intresse att söka förmå honom att övergiva neutraliteten. Vid en eventuell konflikt mellan makter i Östersjöområdets närhet är ett sådant intresse i fråga om Sverige ingalunda uteslutet.

Vår ekonomiska försvarsberedskap bör således taga sikte på en hushållning icke endast under krig utan även under en avspärrning, då vi själva icke äro indragna i krig utan neutrala.

Hushållningsproblemet blir emellertid icke detsamma, om vi äro krigförande och om det gäller att bevara vår neutralitet vid krig i vår närhet, men det kan komma att förete många likheter. I båda fallen kunna åtgärder bliva behövlige på grund av svårighet att upprätthålla utlandsförbindelserna, men en mer eller mindre fullständig avspärrning är sannolikare, om vi äro neutrala och särskilt om man vill tvinga oss in i kriget, än om vi deltaga i ett sådant. Ty vi skola väl ändå inte vid ett krig behöva komma i ett så förtvivlat läge, att vi ha fiender på alla sidor om oss; några bundsförvanter få vi väl förutsättas ha och några förbindelser med utlandet skola väl kunna hållas hjälpligt öppna. Den mest framträdande olikheten mellan hushållningsproblemet i det ena och i det andra fallet är, att vid krig tillkommer en mängd nya i fred så gott som obefintliga behov icke blott av krigsmateriel utan även av mycket annat, samtidigt som andra förut befintliga behov på grund av krigsförhållandena stegas, medan däremot tillgången på arbetskraft ävensom på en del materiel m. m., t. ex. transportmedel, minskas genom mobiliseringen. Vid avspärr-

ning och bevarad neutralitet blir hushållningsproblemet huvudsakligen en uthållighets- eller utdrygningsfråga med av nödtvång i stort sett minskad konsumtion. I vilket fall som helst lära vi icke undgå djupt ingripande åtgärder för att tillvarataga eller hushålla med vad vi hava eller kunna framställa. Ävenledes torde vi få göra oss beredda på att, i den mån detta är möjligt, använda ersättningsmedel för att icke bliva helt beroende av en mer eller mindre osäker tillförsel.

Ur försörjningssynpunkt är Sverige rätt gynnsamt ställt i jämförelse med andra mindre stater och läget skulle kunna vara ännu mycket bättre, om vissa åtgärder vidtoges. Bland sådana må framhållas en ökad lagerhållning av en del outhärliga varor, som icke alls finnas inom landet eller som finnas där i otillräcklig mängd. Sådana varor äro bl. a. bensin och övriga brännolja. Sedan två år vilat hos Kungl. Maj:t ett förslag om lagringstvång vid import av dessa varor, varigenom en icke föraktlig reserv alltid skulle finnas, men några åtgärder i detta syfte hava ännu icke vidtagits. I samband med sådana borde också nya bestämmelser utfärdas rörande tankanläggningarnas beskaffenhet och läge, så att dessa icke bleve så känsliga för luftanfall, som nu är händelsen. Alla dessa åtgärder, vilka ju icke äro annat än en brännoljaförbrukarnas riskpremie, skulle kunna genomföras för en mycket obetydlig del av alla de avgifter och skatter, som dessa få erlägga och som nu gå till för dem betydligt mera främmande ändamål. Utom brännolja finnas flera varor, som äro nödvändiga för en dräglig försörjning eller för att kunna tillvarataga vår industris hela förmåga till krigsmaterieltillverkning och som ovillkorligen måste importeras. En något ökad lagerhållning av en del av dessa skulle skänka en känsla av trygghet och ge oss större möjlighet att bevara vår utrikespolitiska handlingsfrihet. Kostnaderna härför skulle icke behöva bli stora, då det till största delen gäller förnödenheter, som även under vanliga fredliga förhållanden komme att finna tillräckligt snabb omsättning.

Vår försörjningsförmåga skulle också kunna ökas genom upptagande och understödjande av vissa tillverkningar, som måhända i fred ej alltid skulle visa sig fullt ekonomiskt tillfredsställande — åtminstone icke till en början — men som vid krig eller avspärning skulle bli av stort värde. Såsom exempel på en sådan tillverkning kan anföras framställningen av förtent plåt till kärl för konserver, en vara som det blir stort behov av vid krig.

Själva järnplåten göres som bekant i Sverige, men den vidare bearbetningen sker i andra länder. Förslag till upptagande av denna tillverkning har framkommit men ännu icke lett till något resultat. Några liknande och viktigare tillverkningar äro under överbäggande och prövning; åtskilliga andra torde på grund av de därmed förenade kostnaderna tills vidare icke kunna komma i fråga till utförande, oaktat så skett i andra länder. Några redan upptagna, ur försvarsberedskapssynpunkt viktiga tillverkningar kämpa för livet. I många fall skulle stödåtgärderna endast behöva bestå i skydd mot påtaglig utländsk dumpning eller i statsbeställningar. I andra fall torde direkta subventioner i någon form vara nödvändiga. Så är t. ex. händelsen, om man skulle vilja skapa vad man i England kallar »skuggindustrier», d. v. s. industrianläggningar, vilkas ändamål är att vid behov möjliggöra en hastig ökning av tillverkningskapaciteten, men som eljest knappast kunna beräknas finna användning annat än under perioder av forcerad rustning eller under andra utomordentliga förhållanden.

I sammanhang härmed bör framhållas, att en energiskt och målmedvetet bedriven teknisk forskning säkerligen skulle kunna bereda oss möjlighet att öka vår förmåga till självförsörjning, om icke på annat sätt så genom ersättningsvaror. Redan laboratoriemässigt genomarbetade metoder ge en viss säkerhet, men givetvis vore det ännu bättre, om dessa kunde prövas och vidare utformas genom försök i fabriksmässig om ock, därest så av kostnadsskäl visar sig nödvändigt, liten skala. Visserligen finnes inom ingenjörsvetenskapsakademien en kommitté med ungefär en sådan uppgift, som ovan avsetts, och en central kemisk anstalt för försvarsväsendet skall enligt den nya försvarsordningen upprättas, men den förra arbetar med mycket små medel och, då för den senare icke några särskilda försöks- och driftkostnader äro upptagna i staten utan dessa äro avsedda att utgå från försvarsgrenarnas materielanslag, lär dess verksamhet komma att begränsas till rent militära uppgifter. Det finnes emellertid många forskningsuppgifter, och ingalunda endast på det kemiska området, vilka utan att vara militära i egentlig mening skulle hava stor betydelse för vår motståndskraft vid ett »totalt» krig eller avspärrning. Sannolikt skulle en lösning av dessa mången gång också bli till gagn för landets fredsekonomiska utveckling. Det har ju på sista tiden med skärpa betonats av vetenskapsmän, att den

svenska tekniska forskningen av brist på medel håller på att bliva efter i nutidens snabba utveckling. Det borde därför ur alla synpunkter vara ett sant nationellt intresse att organisera och understödja en sådan forskningsverksamhet, som ovan berörts.

När man bedömer våra försörjningsmöjligheter bör man skilja på dem, som äro avgörande för den egentliga folkförsörjningen, d. v. s. livsmedelsförsörjningen, och på den industriella försörjningen.

I fråga om den förra har ju vårt läge avsevärt förbättrats under den sista tiden, även om fjolårets skörderesultat ger anledning till en välbehöfvlig korrigerig av alltför optimistiska beräkningar. För att få goda och stora skördar och uppehålla en tillräcklig animalisk produktion behövas emellertid många förnödenheter, som ännu icke kunna framställas i erforderlig mängd inom landet, såsom gödningsämnen och kraftfoder. Även på detta område har vår förmåga att reda oss själva ökats, ehuru vi särskilt vid en långvarig avspärrning ännu äro långt ifrån självförsörjande. Utvecklingen går redan av fredsekonomiska skäl i riktning mot ökad självförsörjning. Vi äga också ett icke obetydligt reservlager av spannmål, vilket ger oss trygghet i fråga om denna för vår livsmedelsförsörjning viktiga förnödenhet. Ytterligare säkerhet skulle vinnas, om även andra för denna direkt eller indirekt nödvändiga varor, som måste importeras, tidigare och för längre tid än vanligen är fallet, nu inköptes och lagrades.

Även om således vår livsmedelsförsörjning nu torde vara lättare att ordna vid en avspärrning än under världskrigets sista del, blir det dock nödvändigt att vid risk för en sådan vidtaga särskilda åtgärder för att kunna dels tillvarataga och rätt hushålla med vad vi hava, dels inrikta livsmedelsproduktionen på lämpligaste sätt, dels slutligen undvika oskäligen prisförhöjningar. Alla dessa åtgärder böra förberedas i fred.

Beträffande den industriella försörjningen är Sverige för att vara en mindre stat väl lottat. Med ett rätt utnyttjande av vår högt stående industri borde vi ha möjlighet att själva framställa krigsmateriel, som kvalitativt håller måttet och ger vårt försvar erforderlig teknisk effektivitet. Genom sådana beredskapsåtgärder, som ovan antytts, skulle vi dessutom kunna bli oberoende av tillförsel utifrån under någon tid, vid bevarad neutralitet givetvis mycket längre än vid krig, då ju materielåtgången och därmed behovet av råvaror m. m. bleve betydligt större. Vad detta skulle

innebära ekonomiskt och vad det kunde betyda för bevarandet av vår neutralitet är lätt att inse. Och skulle landet indragas i krig, finge det såsom bundsförvant ett mycket större värde, om det självt kunde framställa de industriella slutprodukterna och dit endast behövde införas råvaror o. dyl. Huru tyngande ett beroende i industriellt avseende kan vara under krig, har jag själv under världskriget varit i tillfälle att på nära håll konstatera i ett krigförande land.

Utan noggranna förberedelser kan emellertid en tillräcklig industriell försörjning under krig icke ernås även med tillförsel av råvaror m. m. Kraven på materiel äro numera under ett krig så oerhörda, att vi måste — särskilt inom vissa industrier — mycket väl tillvarataga dessas alla möjligheter för att kunna tillgodose krigsbehoven. Under alla förhållanden böra vi sträva efter att själva kunna tillverka den högvärdiga materielen för att, om det finnes möjlighet till import, låta denna begränsas till vanliga standardvaror, vid vilka det noggranna utförandet spelar mindre roll och som äro mindre dyrbara.

Förberedelsearbetena för industriens användning inom en krigshushållning behöva icke bli lika omfattande och av samma art inom alla industrigrenar. Inom några blir tillverkningen praktiskt taget densamma som i fred, ehuru antagligen forcerad, eller åtminstone bra lik fredstillverkningen, även om modeller, kvaliteter m. m. icke bli desamma; så är t. ex. i regel förhållandet inom textil- och skoindustrierna. Inom andra industrier åter är tillverkningen i stort sett bunden till den befintliga apparaturen, men en del omläggningar för att ersätta vissa importerade varor med inhemska sådana o. s. v. måste ske; så är t. ex. fallet inom stora delar av den kemiska industrien. Där erfordras dessutom upptagandet av nya tillverkningar, varvid i de flesta fall nyanläggningar bli nödvändiga. Slutligen finnas särskilt inom verkstadsindustrien företag, där den egentliga utrustningen visserligen kommer att i huvudsak utnyttjas, men där tillverkningen blir en helt annan än i fred. I sådana fall, och de äro många, måste maskinparkens kapacitet och uppställning m. m. noga undersökas, detaljerade arbets- och verktygsritningar uppgöras, tidsstudier verkställas, mallar, kontrollapparater och ibland också specialmaskiner anskaffas. Mången gång skulle en sådan fabriks användbarhet höjas högst betydligt genom ökad tillgång på vissa slags maskiner, vilka kanske redan finnas där men icke i

tillräckligt antal för att hela dess kapacitet skall kunna uttagas för just den krigstillverkning, som måste förläggas dit. En reserv av dylika inom verkstadsindustrin allmänt användbara maskiner, såsom t. ex. svarvar av vissa storlekar, skulle väsentligen öka vår tillverkningskapacitet av krigsmateriel.

Då den del av vår industri, som kan användas för tillverkning av egentlig krigsmateriel, knappast är fullt tillräcklig, måste noggranna studier föregå denna tillverknings fördelning, så att industriens hela kapacitet verkligen blir tillvaratagen. Det får exempelvis icke förekomma, att till anläggningar, som kunna utföra precisionsarbete, förläggas tillverkningar, vilka lika väl kunna utföras vid mindre väl utrustade fabriker. Det måste tillses, att icke den ena nödvändiga tillverkningen kommer att blockera den andra. Somliga fabriker framställa nämligen specialmaskiner, halvfabrikat m. m., av vilka andra äro beroende för reparationer och förnyelse av sin tekniska utrustning eller för sin produktion. Vidare måste en viss produktionsreserv finnas för »civila» och oförutsedda behov, ty även bakom fronten kunna finnas oundgängliga materielbehov, och nya sådana kunna lätt uppstå, t. ex. genom fientliga luftanfall. Viss hänsyn måste också tagas till företagens belägenhet och sårbarhet från luften samt till deras möjlighet att snabbt övergå från freds- till krigstillverkning. Slutligen finnas vissa specialfabrikat, vilka äro särskilt lämpliga såsom kompensationsobjekt vid varubyte med andra stater och vilkas framställning därför om möjligt bör få fortgå. I detta sammanhang bör måhända framhållas, att, om export är möjlig, den härpå inriktade produktionens upprätthållande är ett ekonomiskt intresse av allra största betydelse. Vid krig kommer emellertid knappheten på arbetskraft och transportmöjligheter att härvid bereda stora svårigheter.

Inom den del av industrin, som är avsedd att under krig tagas i anspråk för den egentliga krigsmaterieltillverkningen och som icke är sysselsatt därmed i fred, blir förberedelsearbetet ett verkligt puzzle, som kräver en ordnande hand för att det hela skall gå i lås och största möjliga effektivitet utvinnas.

Vid krigstillfälle kräves ej blott en ordnande hand utan också en fast ledning av hela den industriella verksamheten, ty oförutsedda störningar kunna uppstå, nya behov tillkomma, vissa för produktionen nödvändiga tillgångar behöva kanske ransoneras o. s. v. Vidare måste såväl beställarnas som producenternas in-

bördes konkurrens bortelimineras och beställningarna effektueras i den ordning, som bäst främjar krigshushållningen såsom helhet betraktad. Slutligen böra alla oskäligen vinster omöjliggöras. Detta kan icke ernås utan en enhetlig med statsauktoritet utrustad ledning, men samtidigt måste denna veta sin begränsning och lämna den vid företagen befintliga sakkunskapen tillräckligt spelrum. Den måste också förstå att göra företagarna själva intresserade av att rationalisera tillverkningen och öka dess effektivitet. Betecknande är, att man även i Tyskland uttalar sig för nödvändigheten av att vid en krigshushållning icke beskära den enskilda företagsamheten mera än som är oundgängligen behövt på grund av de säregna förhållandena.

En särskild svårighet bereder frågan om tillgång på arbetskraft. Genom mobiliseringen förlora företagen en stor del av sina manliga arbetare. Visserligen kan svärersättlig yrkesutbildad personal få uppskov med inställelse vid mobilisering och visserligen kan man utgå ifrån, att arbetskraften vid krigstillfälle måste kunna tagas i anspråk på ett annat sätt än under vanliga förhållanden, men för både det ena och det andra givas vissa icke alltför vida gränser. Sverige är emellertid ingalunda det enda land, där denna fråga är svårlöst. Den dryftas och undersökes även i de stora industriländerna.

Vad nu sagts om det industriella förberedelsearbetet gäller krig eller åtminstone mobilisering. Vid bevarad neutralitet i händelse av krig i vår närhet uppstår givetvis också behov av krigsmaterietillverkning, ty så rustade lära vi väl aldrig bli, att ej brister då behöva snabbt fyllas och moderniseringar göras; men nödvändigheten att ersätta förbrukad och förstörd materiel bortfaller och även mycket annat, som försvårar en krigshushållning. I stället blir kanske, såsom ovan antytts, avspärrningen så mycket fullständigare och behovet av en sträng hushållning så mycket större.

När man tar i betraktande de stora möjligheter vi onekligen äga att göra oss jämförelsevis oberoende av hjälp utifrån vid en avspärrning och inser vilken oerhörd betydelse detta kan hava för neutralitetens bevarande samt också samtidigt finner, att vi för mycket måttliga kostnader skulle genom en del lätt och snabbt genomförbara åtgärder kunna betydligt bättre tillvarataga dessa möjligheter, så gör man sig den frågan, om icke kostnaderna för dessa åtgärder i en tid som denna kunna anses som en försäkrings-

premie, vilken är väl värd att erlægga. Och man gör det så mycket hellre, som det ingalunda är uteslutet, att beredskapsåtgärderna i vissa fall kunna komma att medföra en rent ekonomisk vinst och i andra bli till direkt eller indirekt gagn för utvecklingen av landets näringsliv. Vi sakna visserligen icke utländska tillgångar, men det är ingalunda säkert, att vi vid en hotande situation för dem kunna få vad vi behöva för att hjälpligt kunna reda oss själva. Vore det då icke klokt att i nuvarande farofyllda läge genast försäkra sig om åtminstone de varor och den materiel, som under alla förhållanden snart behöva importeras, även om ingenting särskilt tillstöter, och som icke kunna undvaras, om det gäller att upprätthålla vår neutralitet inför en hotande avspärning? Sannolikheten för att vi därigenom skulle göra en god affär torde väl få anses minst lika stor som motsatsen. Den politiska vinsten är obestridlig.

Det talas och skrivs mycket i dessa dagar om ett nordiskt freds- och neutralitetsblock. Skulle det icke vara en naturlig åtgärd för att i någon mån förverkliga denna tanke att snarast undersöka, om icke de nordiska länderna vid hot om avspärning genom utbyte av varor m. m. skulle kunna underlätta för varandra att motstå detta hot och bevara sin handlingsfrihet? En sådan åtgärd skulle ju icke, såsom danska statsministern i annat sammanhang ville göra gällande, kunna misstänkas innebära en blockbildning med udd mot någon.

Till sist kan jag icke underlåta att erinra om, att snart sagt alla förberedelser och åtgärder på »hushållningsfronten» bliva till föga gagn under ett krig, om icke i tid anstalter vidtagas för att i möjligaste mån skydda våra fabriker, lager m. m. mot anfall från luften.